

فصلنامه رهیافتهای نوین در مطالعات اسلامی

License Number: 85625 Article Cod: SH22R91279 ISSN-P: 2676-6442

تجارت بین المللی و استانداردهای فراملی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۲/۱۵ تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۳/۰۴)

علیرضا دبستانی رفسنجانی

کارشناسی ارشد حقوق بین الملل / دانشکده حقوق، علوم سیاسی و زبان های خارجه دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

چکیده

روند فزاینده جهانی شدن اقتصاد، توسعه ارتباطات و گسترش زنجیره های تأمین جهانی موجب شده است که تجارت بین المللی از یک تعامل صرفاً تجاری به یک نظام پیچیده حقوقی، نهادی و راهبردی تبدیل شود. در چنین شرایطی، کشورها و فعالان اقتصادی ناگزیر از تبعیت از مجموعه ای از قواعد، اصول و استانداردهای فراملی هستند که فراتر از مرزهای حقوق داخلی، نظم و شفافیت را در مناسبات تجاری جهانی برقرار می سازند.

استانداردهای فراملی – اعم از کنوانسیون ها، اصول عمومی، قواعد شبه الزام آور (soft law)، رویه های داوری بین المللی و عرف های تجاری – به عنوان رکن بنیادین نظم نوین تجارت جهانی، چارچوبی هماهنگ برای قراردادهای حمل و نقل، پرداخت های بین المللی، مسئولیت ها و حل و فصل اختلافات فراهم می سازند. اسنادی چون کنوانسیون بیع بین المللی کالا (CISG)، اصول UNIDROIT، و قواعد اینکوترمز (INCOTERMS)، به طور گسترده در تنظیم روابط بازرگانی فراملی به کار گرفته می شوند و موجب کاهش عدم قطعیت حقوقی و افزایش اعتماد میان شرکای تجاری می گردند.

این مقاله با هدف تبیین ساختار حقوق تجارت بین‌المللی و نقش استانداردهای فراملی در تنظیم آن، به بررسی سه محور کلیدی می‌پردازد: نخست، معرفی و تحلیل مهم‌ترین اسناد بین‌المللی ناظر بر تجارت فراملی و جایگاه آن‌ها در حقوق تطبیقی و داخلی؛ دوم، مطالعه تطبیقی رویه کشورهای مختلف در پذیرش یا عدم پذیرش این اسناد و چالش‌های تقنینی و اجرایی آن؛ و سوم، ارزیابی اثرات سیاسی و اقتصادی عوامل بیرونی نظیر تحریم‌ها، ریسک‌های قراردادی و رویه‌های حل و فصل اختلافات.

از آنجا که نظام حقوقی ایران هنوز در پذیرش و انطباق با بسیاری از این استانداردهای فراملی عقب‌ماندگی‌هایی دارد، تحلیل حاضر می‌کوشد از طریق بهره‌گیری از نظریه‌ها و مطالعات تطبیقی، به راهکارهایی عملی در جهت ارتقاء کارآمدی حقوق تجارت بین‌المللی در ایران دست یابد. استفاده از منابعی چون کتاب قواعد ناظر بر سازمان‌های تجاری بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی، همراه با اسناد رسمی سازمان‌های بین‌المللی نظیر UNCITRAL، WTO، ICC و اصول پذیرفته‌شده در حقوق تطبیقی، مبنای تحلیلی این مقاله خواهد بود.

واژگان کلیدی: تجارت بین‌المللی، استانداردهای فراملی، نظام حقوقی، سیاسی، اقتصادی

بخش اول: کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی مرتبط با تجارت

در عصر جهانی شدن اقتصاد، ایجاد وحدت رویه و استانداردسازی در زمینه قراردادهای تجاری بین‌المللی به یک ضرورت انکارناپذیر بدل شده است. در این راستا، اسناد و قواعد بین‌المللی متعددی به منظور تسهیل، تفسیر و اجرای قراردادهای تجاری فرامرزی تدوین شده‌اند. در این بخش، مهم‌ترین این اسناد بررسی می‌شوند.

الف) کنوانسیون بیع بین‌المللی کالاها (CISG)

کنوانسیون ملل متحد درباره قراردادهای بیع بین‌المللی کالا (۱۹۸۰، وین) که به اختصار CISG نامیده می‌شود، یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی در زمینه حقوق تجارت است که هدف آن یکسان‌سازی قواعد حاکم بر بیع کالا میان طرف‌های قراردادی از کشورهای مختلف است. این کنوانسیون تاکنون توسط بیش از ۹۰ کشور عضو تصویب شده و به عنوان «قانون مشترک تجارت بین‌المللی» شناخته می‌شود.

قواعد این کنوانسیون بر سه محور اصلی استوار است:

۱. تشکیل قرارداد فصل اول، بخش دوم
۲. حقوق و تعهدات طرفین فصل دوم
۳. راه‌حل‌های ناشی از نقض قرارداد فصل سوم

از ویژگی های برجسته CISG می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- بی طرفی حقوقی: مقررات آن ترکیبی از نظام های کامن لا و رومی-ژرمنی است؛ به گونه ای که قابلیت پذیرش در کشورهای مختلف را دارد.
- پیش بینی اصل آزادی قراردادی (ماده ۶)، که به طرفین امکان می دهد بخش هایی از کنوانسیون را مستثنی کنند.
- قابلیت اعمال خودکار در صورت عضویت هر دو طرف کشورها در کنوانسیون (ماده ۱ بند ۱).

در ایران، با وجود اهمیت این کنوانسیون، تاکنون هیچ اقدام رسمی برای الحاق به آن انجام نشده است. این در حالی است که برخی کشورهای همسایه مانند ترکیه، عراق، گرجستان، روسیه و چین به عضویت آن درآمده اند. عدم عضویت ایران موجب شده که بسیاری از قراردادهای بیع بین المللی میان تجار ایرانی با شرکای خارجی، در معرض تعارض قوانین و عدم قطعیت حقوقی قرار گیرد.

برای بررسی تطبیقی، در کشور آلمان، CISG به عنوان بخشی از حقوق داخلی پذیرفته شده و دادگاه های این کشور به صورت گسترده به قواعد آن استناد می کنند. در مقابل، در بریتانیا این کنوانسیون تصویب نشده و رویه حقوقی ملی بر قواعد قراردادهای حاکم است.

ب) اصول UNIDROIT در قراردادهای تجاری بین‌المللی

اصول UNIDROIT که نخستین بار در سال ۱۹۹۴ منتشر شد و در نسخه نهایی آن به روزرسانی شده است، مجموعه‌ای از قواعد اصولی و غیرالزام‌آور است که برای تنظیم قراردادهای فراملی تهیه شده و توسط مؤسسه بین‌المللی یکسان‌سازی حقوق خصوصی (UNIDROIT) تدوین شده است.

ویژگی‌های اصلی اصول UNIDROIT عبارت‌اند از:

- ماهیت غیرالزام‌آور (Soft Law) اما با قدرت اقتاعی بالا در داوری‌های بین‌المللی
- پوشش جامع ابعاد قراردادی نظیر حسن نیت، تفسیر قرارداد، نقض اساسی، تعلیق اجرا، تعدیل قرارداد و فسخ
- امکان پذیرش صریح از سوی طرفین قرارداد

در داوری‌های بین‌المللی به‌ویژه در مراکزی چون ICC و LCIA، اصول UNIDROIT به عنوان معیار تفسیر قرارداد مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مواردی نیز این اصول مکمل حقوق داخلی محسوب می‌شود، خصوصاً در مواردی که قرارداد فاقد راه‌حل روشن در حقوق ملی طرفین باشد.

ج) قواعد اینکو ترمز (INCOTERMS)

قواعد اینکو ترمز، مجموعه ای از اصطلاحات استاندارد بین المللی برای تعیین مسئولیت ها و هزینه های طرفین در قراردادهای فروش بین المللی است که توسط اتاق بازرگانی بین المللی (ICC) منتشر می شود. نسخه فعلی این قواعد، INCOTERMS ۲۰۲۰ است.

اینکو ترمز نه تنها مسائل مربوط به انتقال خطر، تحویل کالا و هزینه ها را تعیین می کند بلکه در تفسیر قراردادهای بین المللی نیز نقش حیاتی دارد. برای مثال:

- اصطلاح DDP (Delivered Duty Paid) به معنی تحویل در مقصد نهایی با

پرداخت تمامی عوارض گمرکی است.

- اصطلاح FCA (Free Carrier) تعیین می کند که فروشنده کالا را به حامل

منتخب خریدار تحویل می دهد.

این قواعد در نظام حقوق ایران مورد توجه قرار دارد، اما در عمل استفاده دقیق و آگاهانه از آنها در قراردادهای تجاری بین المللی کمتر دیده می شود. بسیاری از اختلافات ناشی از عدم شناخت یا استفاده نادرست از این اصطلاحات است.

بخش دوم: تحلیل تطبیقی رویه کشورها در پذیرش اسناد فراملی

پذیرش و اجرای اسناد فراملی در حوزه تجارت بین الملل، بسته به نظام حقوقی و سیاست گذاری اقتصادی هر کشور، با درجات متفاوتی از استقبال یا مقاومت همراه بوده است. این تفاوت ها ریشه در ساختارهای حقوقی (کامن لا یا رومی-ژرمنی)، سطح توسعه اقتصادی،

عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و فرهنگ حقوقی کشورها دارد. در ادامه، به بررسی تطبیقی رویکرد چند نظام برجسته نسبت به اسناد بین‌المللی نظیر CISG، اصول UNIDROIT و اینکو ترمز پرداخته می‌شود.

الف) کشورهای تابع نظام حقوق نوشته مانند آلمان و فرانسه

در کشورهای حقوق نوشته، روند الحاق به اسناد بین‌المللی معمولاً از طریق تصویب قانونی صورت می‌گیرد و محاکم نیز با رجوع مستقیم به مفاد سند، آن را به عنوان بخشی از حقوق داخلی اعمال می‌کنند. در فرانسه، دادگاه‌ها صراحتاً به کنوانسیون CISG استناد می‌کنند، مشروط بر آن که طرفین صراحتاً یا ضمناً آن را پذیرفته باشند.^۱ در آلمان نیز CISG جزئی از قانون داخلی تلقی شده و دادگاه‌ها در موارد متعددی احکام خود را مستند به مواد این کنوانسیون صادر کرده‌اند.^۲

آلمان: نظام استقبال ساختاریافته

آلمان به عنوان یکی از اعضای پیشرو در نظام رومی-ژرمنی، از نخستین کشورهایی بود که کنوانسیون CISG را پذیرفت. این کشور نه تنها به تصویب این کنوانسیون پرداخت، بلکه دادگاه‌ها و نهادهای داورى آن نیز به صورت گسترده و منظم به مواد آن استناد کرده‌اند.

۱ . Cour de Cassation, Chambre commerciale, ۱۳ March ۲۰۰۷, pourvoi n° ۰۵-۱۴۴۷۲.

۲ . Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom ۲. März ۲۰۰۵ – VIII ZR ۶۷/۰۴.

ویژگی‌های نظام آلمان در این خصوص:

- ادغام CISG در حقوق داخلی از طریق قانون تطبیق‌شده (Einführungsgesetz zum BGB)

- پذیرش اصول UNIDROIT به عنوان قواعد تکمیلی در قراردادهایی که انتخاب قانون خاصی ندارند

- کاربرد گسترده اینکوئترمز در رویه قراردادهای صادراتی، به‌ویژه در صنعت خودرو، ماشین‌آلات و شیمیایی

در آلمان، دادگاه‌های تجاری با اتکا به دکت‌ترین و سوابق قضایی منسجم، به خوبی از ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی بهره می‌گیرند. برای نمونه، دادگاه‌های منطقه‌ای (Landgerichte) در پرونده‌های صادرات کالا از CISG برای تفسیر شروط تحویل و فسخ استفاده می‌کنند.

فرانسه: پذیرش با تکیه بر اصول حقوق مدنی

فرانسه، یکی از بنیان‌گذاران سنت حقوق مدنی، در چارچوب اصول حقوقی خود رویکرد خاصی به اسناد بین‌المللی اتخاذ کرده است. این کشور عضو CISG بوده و دادگاه‌های آن در موارد متعدد به قواعد آن استناد کرده‌اند. با این حال، در بسیاری از دعاوی، ترجیح می‌دهند از قواعد داخلی یا تفاسیر منطبق با کد مدنی فرانسه بهره گیرند.

ویژگی‌ها:

- تلقی CISG به مثابه حقوق خارجی قابل استناد، اما با اعمال نظرات تفسیری مطابق حقوق فرانسه

- پذیرش اصول UNIDROIT به صورت ضمنی در رویه داوری اتاق بازرگانی پاریس (ICC)

- بهره‌گیری نظام‌مند از INCOTERMS در قراردادهای بین‌المللی، به‌ویژه در صنایع لوکس و حمل‌ونقل

فرانسه در داوری‌های بین‌المللی، به‌ویژه آن‌هایی که در پاریس برگزار می‌شوند، جزو پیشروترین کشورها در بهره‌گیری از اصول نوین فراملی محسوب می‌شود.

ب) کشورهای تابع نظام حقوق عرفی مانند ایالات متحده و انگلستان

در نظام‌های حقوق عرفی، پذیرش اسناد بین‌المللی علاوه بر تصویب پارلمان، وابسته به رویه قضایی است. ایالات متحده عضو فعال CISG است و دادگاه‌های فدرال در موارد متعدد به مواد آن استناد کرده‌اند.^۱ در مقابل، بریتانیا به‌رغم مشارکت در تدوین بسیاری از اسناد بین‌المللی، از الحاق به CISG خودداری کرده و ترجیح داده است از قواعد سنتی حقوق قراردادهای بهره‌بردار.^۲

۱ Delchi Carrier, SpA v. Rotorex Corp., ۷۱ F.۲d ۱۰۲۴ (۲nd Cir. ۱۹۹۵).

۲ Bridge, M.G. The International Sale of Goods. Oxford University Press, ۲۰۱۷, pp. ۸۹-۹۱.

ایالات متحده آمریکا: پذیرش مشروط و تفسیری

ایالات متحده، علی رغم تبعیت از نظام کامن لا، از نخستین امضاکنندگان کنوانسیون CISG بود (تصویب در سال ۱۹۸۸). اما این کشور از برخی مقررات خاص کنوانسیون، نظیر ماده ۹۶ در خصوص شکل کتبی قرارداد، اعلام تحفظ کرده است. با این حال، پذیرش عملی آن در تجارت بین الملل و در رویه دادگاه ها محسوس است.

نکات کلیدی:

- دادگاه های فدرال و ایالتی در پرونده های تجارت بین الملل غالباً به CISG استناد می کنند، به ویژه در ایالاتی مانند نیویورک و کالیفرنیا
- اصول UNIDROIT غالباً در داوری ها یا تفسیر قراردادهای فاقد صراحت قانونی مورد استناد قرار می گیرد
- INCOTERMS به طور گسترده در قراردادهای تجاری و بانکی (مانند اعتبار اسنادی) استفاده می شود

یک ویژگی مهم در ایالات متحده، تأکید بر تفسیر پرگماتیک و مبتنی بر واقعیت تجاری اسناد بین المللی است، چنان که در پرونده های متعددی از قبیل *Delchi Carrier v. Rotorex Corp.* به چشم می خورد.

ج) چین: تطبیق تدریجی با رویکرد کنترل‌شده

چین با پیوستن به CISG در سال ۱۹۸۶، قدم مهمی در جهت هماهنگی با تجارت بین‌المللی برداشت، اما استفاده عملی از این کنوانسیون به‌ویژه در دادگاه‌های محلی هنوز با چالش‌هایی مواجه است. یکی از دلایل اصلی، عدم هماهنگی کامل میان تفسیر قضایی و اسناد بین‌المللی است.

ویژگی‌های سیستم چینی:

- پذیرش CISG با تحفظ نسبت به ماده ۱ بند ۱(b) عدم پذیرش در صورت فقط یکی از طرفین از کشورهای عضو باشد

- عدم استقبال گسترده از UNIDROIT، ولی کاربرد در داوری‌های بین‌المللی شانگهای و هنگ‌کنگ

- کاربرد عملی اینکوترمز ۲۰۲۰ در تجارت خارجی، خصوصاً در حوزه لجستیک و حمل‌ونقل دریایی

در چین، ارجاع به CISG عمدتاً در تصمیمات دادگاه‌های تخصصی تجارت خارجی یا نهادهای داوری مانند CIETAC مشاهده می‌شود، که نشان از مرحله‌ای بودن فرآیند تطبیق دارد.

(د) ایران

در ایران، با وجود تأکید قانون اساسی بر گسترش روابط اقتصادی با دیگر کشورها (اصل ۷۷ و ۱۳۹)، تاکنون هیچ‌یک از اسناد اصلی بین‌المللی مانند CISG یا UNIDROIT تصویب نشده است. حتی قواعد کاربردی نظیر اینکوترمز نیز بیشتر در قالب عرف و توصیه مورد استفاده قرار می‌گیرند تا پذیرش نهادی و نظام‌مند.

چالش‌های عمده:

- فقدان زیرساخت قانونی و آیین‌نامه‌ای برای پیاده‌سازی قواعد بین‌المللی
 - نبود دادگاه‌های تخصصی با دانش تجارت بین‌الملل
 - فقدان ترجمه رسمی و آموزش حقوقی کافی از اسناد فراملی در برنامه‌های دانشگاهی
- با وجود این کاستی‌ها، پتانسیل بالایی برای بهره‌گیری از این اسناد وجود دارد، به‌ویژه در حوزه داوری و قراردادهای صادراتی که ایران را در تعامل با بازارهای منطقه‌ای و بین‌المللی قرار می‌دهد.

بخش سوم: تأثیر تحریم‌ها، ریسک‌های قراردادی و حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی

در فضای تجارت بین‌المللی، تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های مالی، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر اجرای قراردادهای، تعهدات تجاری و روابط حقوقی طرفین به شمار می‌رود. تجار ایرانی طی دو دهه اخیر، به‌ویژه در پی تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده و تحریم‌های ثانویه،

با چالش‌های گسترده‌ای در تنظیم، اجرا و حل و فصل اختلافات ناشی از قراردادهای فرامرزی مواجه بوده‌اند. این بخش با تمرکز بر سه محور اصلی، ابعاد حقوقی تحریم‌ها، مدیریت ریسک‌های قراردادی و روش‌های حل و فصل اختلافات در این بستر را بررسی می‌کند.

الف) تحریم‌ها و آثار حقوقی آن بر قراردادهای بین‌المللی

۱. ماهیت تحریم‌ها و انواع آن:

تحریم‌ها ممکن است به صورت چندجانبه (مانند تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل) یا یک‌جانبه (مانند تحریم‌های ایالات متحده یا اتحادیه اروپا) اعمال شوند. ایران از سال ۲۰۰۶ تا کنون درگیر هر دو نوع تحریم بوده است.

۲. آثار تحریم بر قرارداد:

تحریم می‌تواند بر قابلیت اجرا، مشروعیت، امکان پرداخت یا نقل و انتقال وجوه و تحویل کالا یا خدمات اثر بگذارد. این امر گاه باعث:

- نقض غیرارادی تعهدات بنا بر فورس‌ماژور یا عذر موجه

- یا عدم‌النفع طرف مقابل می‌شود.

بر اساس رویه بین‌المللی، چنانچه تحریم در زمان انعقاد قرارداد وجود داشته یا قابل پیش‌بینی باشد، معمولاً به عنوان حادثه فورس‌ماژور پذیرفته نمی‌شود؛ مگر آن‌که طرفین صراحتاً آن را در بند فورس‌ماژور گنجانده باشند.

۳. مسئولیت حقوقی در صورت تحریم:

در برخی دعاوی، دادگاه ها تحریم را مانع قانونی برای اجرای قرارداد دانسته اند (مثلاً دعوی Mamidoil v. ExxonMobil دادگاه فدرال آمریکا، ۲۰۱۵)، در حالی که برخی دیگر، عدم اقدام پیشگیرانه را نقض تعهد ضمنی حسن نیت تلقی کرده اند.

ب) مدیریت ریسک های قراردادی در فضای تحریمی

۱. درج بندهای پیشگیرانه در قرارداد:

برای کاهش ریسک، ضروری است در قراردادهای بین المللی با طرف های خارجی، بندهای زیر درج شود:

- بند فورس ماژور با پوشش خاص تحریم ها
- بند تعدیل (Hardship Clause) برای تغییر شرایط اساسی قرارداد
- بند شرط پرداخت انعطاف پذیر مثلاً استفاده از رمزارز یا ارزهای غیرمتداول
- بند تغییر قانون حاکم در صورت تحریم کشور محل اجرای قرارداد

۲. پوشش های بیمه ای و تضمینی

استفاده از بیمه عدم ایفای تعهدات دولتی (PRI Insurance) یا ضمانت نامه های معتبر بانکی بین المللی، می تواند از خسارات ناشی از تحریم و ناتوانی طرف خارجی در اجرای تعهدات بکاهد.

ج) حل و فصل اختلافات در فضای متأثر از تحریم‌ها

۱. ترجیح داوری بین‌المللی بر دادرسی دادگاه‌ها:

تحریم‌ها ممکن است صلاحیت قضایی دادگاه‌های ملی را تحت تأثیر قرار دهد، یا مانع اجرای آرا در کشورهای خاص شود. در این شرایط، داوری به‌ویژه در نهادهای بی‌طرف مانند:

• ICC (Paris)

• SCC (Stockholm)

• یا LCIA (London) گزینه‌ای مطمئن‌تر تلقی می‌شود.

۲. مشکلات اجرایی آرا در فضای تحریمی:

با وجود عضویت گسترده کشورها در کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸، اجرای آرا علیه طرف‌های ایرانی در برخی حوزه‌های قضایی مانند آمریکا یا کانادا عملاً ممکن نیست. این موضوع به دلیل مقررات کنترل دارایی‌های خارجی (OFAC) و سایر رژیم‌های تحریمی اعمال‌شده علیه ایران است.

۳. پیش‌بینی شرط داوری چندمرحله‌ای: (Multi-tier Clause)

در شرایط پرریسک، توصیه می‌شود طرفین در قرارداد، مکانیزم حل و فصل اختلاف را به صورت مرحله‌ای پیش‌بینی کنند: مذاکره، میانجی‌گری، داوری نهایی، که انعطاف‌پذیری و هزینه‌های ناشی از اختلاف را کاهش می‌دهد.

بخش چهارم: نقش سازمان های بین المللی نظیر WTO ، UNCITRAL و ICC در تنظیم و تسهیل تجارت بین المللی

نظام حقوق تجارت بین الملل، در دهه های اخیر به واسطه رشد فزاینده نهادهای بین المللی تخصصی، به سمت همگرایی هنجاری و انسجام رویه ای سوق یافته است. سازمان هایی نظیر سازمان جهانی تجارت (WTO) ، کمیسیون حقوق تجارت بین الملل سازمان ملل (UNCITRAL) و اتاق بازرگانی بین المللی (ICC) ، نقش بنیادینی در تدوین استانداردهای حقوقی، تنظیم رویه های تجاری، و حل و فصل اختلافات بین المللی ایفا می کنند. تعامل فعال با این نهادها، یکی از الزامات اصلی برای حضور مؤثر در زنجیره ارزش جهانی و تأمین امنیت حقوقی در قراردادهای فرامرزی است.

۱. سازمان جهانی تجارت (WTO)

الف) جایگاه و ساختار حقوقی

سازمان جهانی تجارت به عنوان نهاد جانشین گات (GATT) ، از سال ۱۹۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز کرد و هم اکنون بیش از ۱۶۰ عضو دارد. ساختار حقوقی WTO بر سه رکن اصلی استوار است:

۱. موافقت نامه های چندجانبه و ضمیمه های آن GATT ، GATS ، TRIPS

۲. سازوکار حل و فصل اختلافات،

۳. سازوکار بازرینی سیاست های تجاری اعضا. (TPRM)

ب) کارکردها در تنظیم تجارت بین‌المللی

- وضع قواعد الزام‌آور برای رفع موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای؛
- تضمین اصل «رفتار ملی» و «عدم تبعیض» در تجارت کالا و خدمات؛
- حل و فصل اختلافات از طریق سازوکار DSB (Dispute Settlement Body) با آرای الزام‌آور؛
- ایجاد شفافیت در سیاست‌های تجاری اعضا.

ج) موقعیت ایران

با وجود آن‌که ایران از سال ۱۳۸۴ تقاضای الحاق به WTO را ارائه کرده است، اما به دلیل موانع سیاسی، عضویت هنوز نهایی نشده است. با این حال، آشنایی با قواعد WTO و تطبیق تدریجی مقررات داخلی با اصول آن، از الزامات اصلاح نظام تجارت خارجی ایران محسوب می‌شود.^۱

۲) UNCITRAL کمیسیون سازمان ملل در حقوق تجارت بین‌الملل

الف) اهداف و مأموریت

تأسیس شده در سال ۱۹۶۶، مأموریت UNCITRAL تدوین مقررات نمونه، کنوانسیون‌ها و توصیه‌نامه‌ها برای یکسان‌سازی و مدرن‌سازی حقوق تجارت بین‌الملل است.

^۱ دبستانی رفسنجانی، علیرضا، قواعد ناظر بر سازمان‌های تجاری بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی

ب) اسناد کلیدی

- قانون نمونه داوری تجاری بین المللی (۱۹۸۵/۲۰۰۶) ؛
- قانون نمونه درباره تجارت الکترونیکی (۱۹۹۶) ؛
- کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره قراردادهای بیع بین المللی کالا (CISG) ؛
- قواعد داوری. UNCITRAL.

•

ج) نقش در ارتقای امنیت حقوقی

UNCITRAL با تدوین قوانین نمونه، الگویی استاندارد و انعطاف پذیر در اختیار کشورها قرار می دهد. قوانین آن توسط بسیاری از کشورها (از جمله ترکیه، مصر، اردن) در اصلاحات داخلی مورد اقتباس قرار گرفته است.

د) وضعیت ایران

جمهوری اسلامی ایران علی رغم مشارکت محدود در UNCITRAL ، هنوز بسیاری از اسناد آن را تصویب نکرده است. در صورت تدوین مجدد قانون تجارت، بهره گیری از قواعد UNCITRAL به ویژه در حوزه داوری، بیع بین المللی و تجارت الکترونیک می تواند نقش مهمی در جذب سرمایه گذاری ایفا نماید.

۳. اتاق بازرگانی بین‌المللی (ICC)

الف) معرفی نهادی

ICC نهادی غیردولتی، مستقر در پاریس است که از سال ۱۹۱۹ فعالیت می‌کند و بیش از ۱۰۰ کشور را نمایندگی می‌نماید. مأموریت اصلی آن، تسهیل تجارت بین‌المللی از طریق تدوین قواعد قراردادی، داوری و حل اختلاف است.

ب) اسناد و ابزارهای کلیدی

- قواعد داوری ICC جدیدترین نسخه ۲۰۲۱
- مقررات اینکوترمز (INCOTERMS) برای تفسیر شرایط تحویل کالا،
- راهنماهای استاندارد قراردادهای تجاری بین‌المللی،
- نظریه‌های مشورتی در حوزه ضمانت‌نامه‌های بانکی و اعتبارات اسنادی.

ج) نقش ICC در قراردادهای تجاری ایران

شرکت‌های ایرانی در بسیاری از قراردادهای خود از داوری ICC استفاده می‌کنند. همچنین، اسناد INCOTERMS به صورت عملی مبنای کار گمرکات، بازرگانان و بانک‌ها قرار گرفته‌اند. با این حال، عدم تسلط کافی به نسخه‌های به‌روزشده (خصوصاً ۲۰۲۰) یکی از ضعف‌های رایج در عمل است.

نتیجه گیری

سازمان های بین المللی سه گانه فوق، نقش اساسی در تنظیم قواعد، تقویت امنیت حقوقی، و تسهیل تجارت بین المللی ایفا می کنند. بهره گیری از ظرفیت های آن ها، مستلزم:

- اصلاح و هماهنگ سازی قوانین داخلی با اسناد بین المللی؛
- ارتقای دانش تخصصی بازیگران اقتصادی و حقوقی؛
- تقویت تعامل حقوقی - نهادی ایران در سطوح منطقه ای و جهانی است.

در این مقاله، با تمرکز بر ساختار حقوقی تجارت بین المللی، سه محور اصلی مورد بررسی قرار گرفت: نخست، اسناد و کنوانسیون های بین المللی مؤثر بر تجارت فرامرزی؛ دوم، بررسی تطبیقی نظام های حقوقی در پذیرش و انطباق با این استانداردها؛ و سوم، تحلیل ریسک ها و چالش های عملی از جمله تأثیر تحریم ها و مکانیزم های حل و فصل اختلافات. برآیند این بررسی ها، تصویری نسبتاً روشن از جایگاه حقوق تجارت ایران در برابر الزامات نظم اقتصادی بین الملل ترسیم می کند که دارای نقاط قوت بالقوه و ضعف های بالفعل است.

۱. عدم عضویت فعال ایران در نظم حقوقی تجارت جهانی

یکی از مهم ترین چالش ها، عدم عضویت ایران در نهادهای کلیدی مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) است. این موضوع موجب شده تا بخش عظیمی از چارچوب های الزام آور حقوق تجارت جهانی برای ایران جنبه توصیه ای یا غیرالزام آور داشته باشد. در نتیجه،

فرصت‌های بهره‌مندی از ترتیبات حل اختلاف، ترجیحات تعرفه‌ای، و حمایت‌های حقوقی و نهادی، تا حد زیادی از فعالان اقتصادی کشور سلب شده است.

۲. نیاز به نوسازی حقوقی و تقنینی در سطح داخلی

محتوای این مقاله نشان داد که قانون‌گذاری موجود در حوزه تجارت بین‌المللی در ایران همچنان متکی بر قواعد سنتی و غالباً ناکافی است. هرچند در مواردی همچون قانون داوری تجاری بین‌المللی مصوب ۱۳۷۶ شاهد نوعی هم‌گرایی با حقوق تطبیقی هستیم، اما در سایر حوزه‌ها، خلأ تقنینی یا پراکندگی قواعد، مانعی در هماهنگی با نظام بین‌المللی به شمار می‌رود. این وضعیت در زمینه‌هایی نظیر تعریف دقیق شروط بین‌المللی قراردادها، تطابق با کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا (CISG)، به رسمیت شناختن میانجی‌گری فراملی و نیز اجرای احکام خارجی بیش از پیش محسوس است.

۳. چالش‌های ناشی از تحریم‌ها و بی‌ثباتی سیاست خارجی

در مقام تحلیل، یکی از موانع مؤثر بر تحقق استانداردهای بین‌المللی تجارت در ایران، تحریم‌های گسترده و پیچیده‌ای است که به‌ویژه از سوی ایالات متحده و نهادهای بین‌المللی علیه کشور وضع شده‌اند. این تحریم‌ها، نه تنها منجر به گسست ارتباطات تجاری و بانکی با نظام مالی جهانی شده، بلکه در سطح حقوقی نیز تأثیراتی جدی بر اجرای قراردادها، نقل و انتقال وجوه، داوری‌های بین‌المللی و جلب اعتماد طرف‌های خارجی داشته است.

تحریم‌ها عملاً شرایط اجرای قرارداد را غیرقابل پیش‌بینی و مخاطره‌آمیز کرده‌اند و در بسیاری موارد، سبب شده‌اند که طرف‌های خارجی از گنجانیدن ایران در زنجیره تأمین خود اجتناب کنند.

کم‌توجهی به نهادسازی و آموزش حرفه‌ای: یکی دیگر از نتایج حاصل از این مقاله، ضعف ساختاری در نهادسازی حقوقی و فنی در حوزه تجارت بین‌المللی است. برخلاف کشورهای که با ایجاد نهادهای تخصصی داوری، میانجی‌گری و ترویج دانش حقوق تجارت جهانی، بستری مناسب برای سرمایه‌گذاری خارجی و امنیت حقوقی فراهم کرده‌اند، ایران در این حوزه‌ها هنوز با فقدان زیرساخت‌های لازم مواجه است. ضعف در تربیت حقوقدانان آشنا به اصول و رویه‌های بین‌المللی، نبود دادگاه‌های تخصصی تجاری با صلاحیت بین‌المللی، و عدم انسجام در رویه‌های اجرای احکام، از مصادیق این کم‌کاری نهادی است.

در مجموع، تحلیل انجام‌شده نشان می‌دهد که برای ارتقای جایگاه حقوق تجارت ایران در عرصه بین‌المللی، سه مسیر اساسی و هم‌زمان باید دنبال شود:

۱. تقنین هدفمند و منسجم با بهره‌گیری از اسناد بین‌المللی معتبر مانند CISG ،

UNIDROIT Principles و قوانین نمونه آنسیترال؛

۲. نهادسازی حقوقی و اجرایی از طریق ایجاد مراکز داوری معتبر، دادگاه‌های تجاری

تخصصی، و نهادهای آموزش حقوق تجارت بین‌المللی؛

۳. دیپلماسی فعال حقوقی و اقتصادی برای کاهش ریسک‌های ناشی از تحریم‌ها، احیای

تعاملات حقوقی با نهادهای بین‌المللی، و تقویت اعتماد در قراردادهای بین‌المللی.

تا تحقق این اهداف، نظام حقوق تجارت ایران همچنان در حاشیه نظام حقوقی بین‌الملل باقی خواهد ماند، و ظرفیت‌های اقتصادی کشور نیز کمتر از توان واقعی خود در عرصه جهانی ظاهر خواهند شد.

منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی (داخلی)

۱. قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ با اصلاحات بعدی
۲. لایحه اصلاح قانون تجارت (بررسی های کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی)
۳. قانون ثبت شرکت ها، مصوب ۱۳۱۰
۴. قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی، مصوب ۱۳۱۸
۵. قانون داوری تجاری بین المللی، مصوب ۱۳۷۶
۶. قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، مصوب ۱۳۹۴
۷. قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، مصوب ۱۳۹۰
۸. قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۹۵
۹. گزارش های مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی درباره تجارت، داوری و اصلاحات تقنینی
۱۰. دبستانی رفسنجانی، علیرضا. قواعد ناظر بر سازمان های تجاری بین المللی و شرکت های چندملیتی. تهران: انتشارات قانون یار، ۱۴۰۳.

۱۱. اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت تهران: انتشارات سمت

۱۲. شیروی، عبدالحسین. حقوق تجارت بین الملل. تهران: سمت، چاپ‌های مختلف.

۱۳. معاونت حقوقی ریاست جمهوری. مجموعه نشست‌های نقد و بررسی لایحه اصلاح قانون تجارت، ۱۳۹۸-۱۴۰۰.

۱۴. محمود، حبیبی. قراردادهای تجاری بین المللی. تهران. نشر میزان

۱۵. حسین، صفایی، حقوق بیع بین الملل، تهران، دانشگاه تهران

۱۶. شیروی، عبدالحسین. داوری تجاری بین المللی. تهران: سمت، چاپ‌های مختلف.

۱۷. دبستانی رفسنجانی، علیرضا. حقوق تجارت تطبیقی و نوین. تهران: انتشارات قانون

یار، ۱۴۰۴

ب. منابع خارجی (بین المللی)

۱. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), ۱۹۸۰.
۲. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, ۲۰۱۶.
۳. International Chamber of Commerce (ICC), *Incoterms*® ۲۰۲۰.
۴. OECD Principles of Corporate Governance, ۲۰۱۵.

۵. World Bank Doing Business Reports (۲۰۱۷–۲۰۲۰ editions).
۶. International Arbitration Reports and Guidelines (ICCA, LCIA, ICC).
۷. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, ۱۹۸۵ (with ۲۰۰۶ amendments).
۸. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, ۱۹۹۶.
۹. World Trade Organization (WTO) Reports and Dispute Settlement Summaries.
۱۰. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID) – Caselaw Reports and Commentary.
۱۱. Allen, L., & Wüstenhagen, R. (۲۰۱۹). *Blockchain and Smart Contracts in International Trade*. Journal of Trade Law and Technology, Vol. ۱۴.
۱۲. Bernstein, L. (۲۰۰۱). “Private Commercial Law in the Global Marketplace.” *Harvard Law Review*, Vol. ۱۲۰(۶).
۱۳. Schmitthoff, C. M. (۱۹۹۰). *Export Trade: The Law and Practice of International Trade*. London: Stevens.
۱۴. Goode, R. (۲۰۱۶). *Commercial Law*. London: Penguin.

۱۵. Bridge, M. G. (۲۰۱۷). *The International Sale of Goods*. Oxford University Press.
۱۶. Horn, N., Norbert, & Kötz, H. (۱۹۹۷). *German Private and Commercial Law: An Introduction*. Oxford University Press.
۱۷. International Bar Association. *Legal Tech and Smart Contracts Guidelines*, ۲۰۲۱.
۱۸. European Union. *Digital Trade and Regulation White Paper*, ۲۰۲۲.
۱۹. Reports of the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT).
۲۰. ICC Commission Reports on Commercial Contracts and Dispute Resolution, ۲۰۲۱–۲۰۲۳.